

Redakcja naukowa

Magdalena Hawrysz

Magdalena Jurewicz-Nowak

Irmina Kotlarska

Zielonogórskie SEMINARIA Językoznawcze

Słowo – forma, treść, użycie

*Pamięci
Profesora Stanisława Borawskiego*



Stanisław Borawski
(1948-2024)

ZIELONOGÓRSKIE SEMINARIA JĘZYKOZNAWCZE

Słowo – forma, treść, użycie

Redakcja naukowa

Magdalena Hawrysz
Magdalena Jurewicz-Nowak
Irmina Kotlarska

Zielona Góra 2024

RADA WYDAWNICZA

Mariusz Naczek (*przewodniczący*), Paweł Andrzejewski, Andrzej Bisztyga,
Bogumiła Burda, Joanna Dec-Pietrowska, Beata Gabryś, Mariusz Jenek,
Aleksandra Kruk, Franciszek Runiec (*sekretarz*)



RECENZENCI

Waldemar Czachur, Małgorzata Dawidziak-Kładoczna, Joanna Kulwicka-Kamińska,
Agnieszka Niekrewicz, Marek Osiewicz, Magdalena Pietrzak, Marcin Poprawa,
Agnieszka Szczauś, Marta Wójcicka, Rafał Zarębski

RADA NAUKOWA

Alena Jaklová (Czechy/Czeskie Budziejowice), Alła Krawczuk (Ukraina/Lwów),
Matthias Rammelmeyer (Niemcy/Bonn), Marian Bugajski (Polska/Zielona Góra),
Marek Cybulski (Polska/Łódź), Elżbieta Umińska-Tytoń (Polska/Łódź)

Wersja pierwotna drukowana

REDAKCJA JĘZYKOWA

Beata Toczewska

KOREKTA

Izabela Bednarz

REDAKCJA TECHNICZNA

Elżbieta Kościńska

© Copyright by Uniwersytet Zielonogórski
Zielona Góra 2024

ISSN 2299-4572

ISBN 978-83-7842-569-4

DOI <https://doi.org/10.59444/uz.9788378425694>

OFICyna WYDAWNICZA UNIWERSYTETU ZIELONOGÓRSKIEGO

65-246 Zielona Góra, ul. Podgórna 50, tel. (68) 328 78 64
www.ow.uz.zgora.pl, sekretariat@ow.uz.zgora.pl

SPIS TREŚCI



Wstęp	7
Marian Bugajski, Wspomnienie o Stachu	11
Magdalena Hawrysz, Ostatnie pożegnanie Profesora Stanisława Borawskiego ...	15
Listy kondolencyjne	17

I. SŁOWO A WSPÓLNOTA

Ewa Woźniak , Wspólnota komunikatywna jako narzędzie opisu w historii języka polskiego – nowe perspektywy	27
Aneta Lewińska, Katarzyna Radomska-T'Seyen , Społeczność szkoły polonijnej w Leuven (Belgia) jako wspólnota komunikatywna	39

II. SŁOWO A TEKST

Iwona Pałucka-Czerniak , Artykuły towarzyskie i brackie cechów krakowskich w perspektywie genologii lingwistycznej – rekonesans badawczy	59
Jolanta Klimek-Grądzka , Na genologicznych manowcach – <i>Zwierciadło dla panien zakonnych</i>	75
Irmína Kotlarska , Polskie międzywojenne czasopisma do nauki języka angielskiego – wstęp do charakterystyki genologicznej	87
Magdalena Jurewicz-Nowak , Typy i funkcje elementów metatekstowych w <i>Speculum Saxonum</i> Pawła Szczerbica (XVI w.)	99

III. SŁOWO W TEKSTACH ARTYSTYCZNYCH I UŻYTKOWYCH

Magdalena Hawrysz , Osobliwości leksykalne w polemicznych utworach Marcina Czechowica	117
---	-----

Dorota Szagun , Językowe wykładniki obrazu kobiety w <i>Regule polskiej zakonu panny św. Klary</i> – na podstawie odpisu z XV/XVI wieku	129
Artur Rejter , Ciało ludzkie w dyskursie naukowym wieków dawnych. Konteksty	141
Anna Wojciechowska , Sposoby wskazywania osób w dokumentacji Towarzystwa Opieki Obywatelskiej nad Internatem dla Kandydatek Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego we Lwowie	153
Iwona Żuraszek-Ryś , Leksem <i>słowo</i> w powieściach bałkańskich Teodora Tomasza Jeża	171
Andrzej Sieradzki , Językowa identyfikacja niedziel w dwóch typach kalendarza liturgicznego	185
Maria Wojtak , O stylu medialnym jako odmianie współczesnej polszczyzny . . .	203

IV. SŁOWO A OBRAZY ŚWIATA

Kamilla Terminińska , Metafory wędrówki w Tanachu. Wizualizacja hebrajskiego rdzenia	225
Barbara Ścigała-Stiller , Językowe sposoby kształtowania obrazu <i>prawdziwego mężczyzny</i> (na podstawie analizy wyników badań korpusowych)	235
Magdalena Steciąg , Ogień, woda, ziemia, powietrze: metafory języka w ekolingwistyce	253
Marzanna Uździcka , Sposoby mówienia o <i>niepamięci</i> we współczesnym dyskursie (szkic do badań językowego obrazu <i>niepamięci</i>)	267

V. SŁOWO, DŹWIĘK, LITERA

Marek Ruszkowski , Eufonia połączeń polskich imion i nazwisk	285
Piotr A. Owsiański , Zur Realisierung der standardsprachlichen vokalischen Lautwechselprozesse des Frühneuhochdeutschen im Text der Einträge im Rösseler Pfarrbuch aus dem 15. Jahrhundert (bis 1468)	297
Maria Trawińska , Zasady wydawania ksiąg ziemskich. Transliteracja	319

WSTĘP



Oddajemy do Państwa rąk szczególny tom „Zielonogórskich Seminariów Językoznawczych”. Jest on poświęcony pamięci Inicjatora tej serii wydawniczej i Twórcy zielonogórskiej szkoły historycznojęzykowej, Naszemu Mistrzowi i Nauczycielowi, Wybitnemu Historykowi Języka oraz Niezwykłemu Człowiekowi – Profesorowi Stanisławowi Borawskiemu.

Mamy zaszczyt być Jego uczennicami. Z dumą i wdzięcznością dedykujemy Mu niniejszy tom.

Powstanie tej publikacji stało się możliwe dzięki badaczkom i badaczom, którzy odpowiedzieli na nasze zaproszenie do współtworzenia książki *in memoriam*, oraz dzięki uczestniczkom i uczestnikom IX konferencji naukowej z cyklu *Język – obyczaj – wspólnota*, której Profesor był inicjatorem i współtwórcą. Tematycznie zatem pomieszczone w niniejszym tomie rozprawy skupiają się, po pierwsze, wokół najważniejszego w historiozofii Profesora Borawskiego pojęcia wspólnoty, po drugie zaś, wokół słowa – jego formy, treści i użycia – jako tego obszaru języka, który najwyraźniej odzwierciedla zależności wynikające z uwikłania kultury, tworzącej ją wspólnoty językowej oraz środka komunikatywnego tej wspólnoty, czyli tego, co Profesor określał mianem dziejów użycia języka.

Część pierwszą tomu (*Słowo a wspólnota*) otwiera artykuł **Ewy Woźniak**, która zaproponowała wprowadzenie do opisu historycznojęzykowego dwóch pojęć: polskiej wspólnoty państwowej oraz polskiej wspólnoty językowej. Ta pierwsza jest wyznaczana terytorialnie, z uwzględnieniem zmieniających się w czasie granic państwa polskiego, druga natomiast obejmuje w koncepcji badaczki zbiorowość porozumiewającą się językiem polskim. Wprowadzenie tych pojęć do naukowego obiegu otwiera nowe perspektywy w historii języka polskiego, umożliwiając uwzględnienie problematyki dotychczas pomijanej, takiej jak dwu- i wielojęzyczność, a także funkcjonowanie polskiej wspólnoty językowej jako elementu wspólnot nadrzędnych.

Z kolei **Aneta Lewińska** i **Katarzyna Radomska-T'Seyen** wykorzystały różnorodne ujęcia definicyjne wspólnoty, by scharakteryzować zbiorowości tworzące szkołę polonijną w belgijskiej miejscowości Leuven. Pojęcie dyskursu edukacyjnego pozwoliło zidentyfikować interakcje zachodzące pomiędzy szkolnymi subzbiorowościami.

Druga część tomu (*Słowo a tekst*) skupia artykuły prezentujące użycie słów w perspektywie tekstologicznej i genologicznej. **Iwona Pałucka-Czerniak** przyjrzała się artykułom cechów towarzyskich i brackich z XVI i XVII wieku, uwzględniając aspekt pragmatyczny, strukturalny, poznawczy i stylistyczny. Jej analizy wykazały, że te słabo do tej pory rozpoznane źródła wykazują cechy właściwe tekstom urzędowym, między innymi dążenie do precyzji i uporządkowania treści.

Próbę odpowiedzi na pytanie o przynależność gatunkową rękopiśmiennego *Zwierciadła dla panien zakonnych* na podstawie tytułu i makrostruktury zabytku podjęła **Jolanta Klimek-Grądzka**. Poczynione ustalenia wskazują, że tekst jest nietypową regułą zakonną. Wzorzec osobowy zakonnicy, który wyłania się ze *Zwierciadła*, wpisuje je w kanon wypowiedzi parenetycznych.

Genologicznie zorientowany ogląd międzywojennych czasopism propagujących znajomość języka angielskiego wśród Polaków stał się przedmiotem zainteresowania **Irminy Kotlarskiej**. Gatunkowy kształt periodyków był determinowany ich funkcją glottoedukacyjną i ludyczną. Wpłynęły one na sposób komunikowania się nadawcy z czytelnikami oraz redukcję typowych gatunków prasowych na rzecz tekstów sprzyjających kształceniu anglojęzycznemu.

Wskazaniem rodzajów i funkcji metatekstu wewnętrznego w szesnastowiecznym *Speculum Saxonum* Pawła Szczerbica zajęła się **Magdalena Jurewicz-Nowak**. Rozbudowanie płaszczyzny metatekstowej ujawniającej stosunek nadawcy zarówno do treści dzieła, jak i do odbiorcy, eksponuje twórcę pracy, wskazuje na jego osobisty wkład w kształt dzieła, w przekazanie czytelnikowi materii prawnej w zaplanowany sposób. Duży udział struktur metatekstowych o funkcji objaśniającej i pouczającej świadczy o przyjęciu przez Szczerbica roli nauczyciela prawa jako strategii nadawczej.

Funkcjonowanie leksyki w tekstach artystycznych i użytkowych to zagadnienie poruszane w artykułach zgromadzonych w części trzeciej tomu (*Słowo w tekstach artystycznych i użytkowych*). Leksykalne osobliwości wyekscerpowane z utworów Marcina Czechowica, aktywnego i wpływowego działacza arianckiego okresu reformacji, zaprezentowała **Magdalena Hawrysz**. Analiza pozwoliła sformułować kilka obserwacji o użyciu języka w dobie religijnych polemik, kiedy leksykalne innowacje stanowiły poręczne narzędzie w polemicznym starciu, a jednocześnie świadectwo przynależności do konfesyjnej wspólnoty.

Świadectwem zainteresowania dawnym słownictwem religijnym jest także artykuł **Doroty Szagun**. Autorka stawia w centrum swych rozważań nazwy i określenia ko-

biet w *Regule polskiej zakonu panny św. Klary*, zabytku pochodzącym z przełomu XV i XVI wieku. Jak wynika z analizy, dobór środków językowych w dokumencie wyznacza pragmatyczna funkcja tekstu normatywnego i jego konwencjonalny charakter.

Artur Rejter przedstawił kulturowo-cywilizacyjne, społeczne i filozoficzne konteksty problematyki ciała ludzkiego, które znajdowały odzwierciedlenie w dawnym dyskursie naukowym poświęconym medycynie. Badania autora prowadzą do ujęcia dyskursu medycznego jako fenomenu socjologicznego w sensie foucaultowskim, który stanowi społeczny instrument wiedzy-władzy.

Obyczaje językowe w zakresie wskazywania osób utrwalone w protokołach Towarzystwa Opieki Obywatelskiej nad Internatem dla Kandydatek Seminarium Nauczycielskiego Żeńskiego we Lwowie (1892-1907) prezentuje opracowanie **Anny Wojciechowskiej**. Badania przeprowadzone nad rękopisem wykazały, że nie odzwierciedla się w nim widoczna pod koniec XIX wieku tendencja do uproszczenia etykiety językowej, przeciwnie – dokument ilustruje skłonność do eksponowania tytułatury, zarówno wspólnotowej, jak i pozawspólnotowej.

Użyciom leksemu *słowo* w kilkunastu powieściach bałkańskich dziewiętnastowiecznego pisarza Teodora Tomasza Jeża przygląda się **Iwona Żuraszek-Ryś**. Autorka pokazuje typowość i standardowość pisarza na poziomie fleksji i semantyki, natomiast jego kreatywność sytuuje w obrębie frazeologii.

Andrzej Sieradzki w centrum rozważań umieszcza frazy syntaktyczne identyfikujące niedziele zawarte w kalendarzu tradycyjnym (z 1840 i 1888 r.) oraz kalendarzu posoborowym liturgicznym (polskim na rok 2017/2018 i łacińskim na rok 2016/2017). Przedmiotem analiz są frazy łacińskie. Celem pracy jest ustalenie, które rodzaje fraz denotujące niedzielę znalazły zastosowanie w obu typach kalendarzy.

Część trzecią tomu zamyka artykuł **Marii Wojtak** przynoszący autorską koncepcję pojęcia stylu medialnego. Zdaniem uczoney odmianę medialną warto ujmować kulturowo i opisowo, nie dyferencjalnie. Uwzględnienie tradycyjnych metod badawczych stylistyki funkcjonalnej umożliwia w określonym zakresie poznać właściwości realizacji stylu medialnego, polimorficznego w obrębie cech.

Czwarta część tomu (*Słowo a obrazy świata*) zawiera artykuły poświęcone językowym sposobom ujmowania świata. Otwiera ją opracowanie **Kamilli Terminińskiej** o metaforycznym obrazie wędrowki utrwalonym w księgach Biblii hebrajskiej. Autorka bada semantykę hebrajskiego rdzenia רבע 'BR w słownictwie biblijnym. Występuje on między innymi w nazwie *Hebrajczyk*. Jako metodę analizy semantycznej badaczka zastosowała koncepcję ujmowania sensu jako treści obrazu Ludwika Wittgensteina.

Wielostronne omówienie znaczenia kolokacji *prawdziwy mężczyzna* przynosi artykuł **Barbary Ścigały-Stiller**. Analizy prezentują językowe sposoby kształtowania obrazu

prawdziwego mężczyzny w stylu medialnym oraz zmiany w interpretacji tego połączenia wyrazowego, które zaszły w ciągu kilkudziesięciu lat.

Metafory ognia, wody, ziemi i powietrza obecne w ekolingwistyce prezentuje **Magdalena Steciąg**. Jak dowodzi badaczka, żywiły się nie tylko przedmiotem zainteresowań tej dziedziny wiedzy, ale także stanowią inspirujące źródło metaforycznego myślenia o języku.

Z kolei sposoby mówienia o niepamięci we współczesnym dyskursie znalazły się w kręgu zainteresowań **Marzanny Uździckiej**. Autorka pokazuje, że niepamięć jest konceptualizowana za pomocą kilku metafor pojęciowych: jako pojemnik, element natury, wreszcie jako część człowieka lub samodzielny byt.

W ostatniej części tomu (*Słowo – dźwięk – litera*) znalazły się artykuły poświęcone brzmieniowej i graficznej naturze języka. Przedmiotem artykułu **Marka Ruszkowskiego** jest zjawisko eufonii. Autor ustala, jakie kryteria decydują o powstaniu harmonii brzmieniowej w połączeniach imion z nazwiskami. Z badania wynika, że takie zestawienia imion i nazwisk, w których pierwszy element jest krótszy od drugiego, są łatwiejsze do wymówienia, a ponadto lepiej zapadają w pamięć użytkownikom języka.

Artykuł **Piotra Owińskiego** traktuje o fonemiczno-grafemicznych właściwościach niemieckich wpisów w reszelskiej księdze parafialnej z XV wieku. Autor bada relację fonem – grafem, co prowadzi do wniosku, że wpisy reprezentują typowe zjawiska językowe dla etapu rozwoju języka wczesno-nowo-wysoko-niemieckiego. Dostrzega także elementy dialektalne w tekście, w tym użycie śląskiego dialektu języka niemieckiego.

Z kolei przedmiotem zainteresowania **Marii Trawińskiej** są zasady wydawania ksiąg ziemskich. Jak zauważa autorka, w dawnych edycjach odmiennie traktowano odczytanie tekstu polskiego i łacińskiego, co wynikało z realizacji przyjętego paradygmatu badawczego.

Zebrane w niniejszym tomie studia w wieloraki sposób nawiązują do spuścizny naukowej Profesora Stanisława Borawskiego. Analizy w nich prezentowane pozwalają zrozumieć użytkowników języka i ich potrzeby komunikatywne, przyjrzeć się różnorodnym czynnikom determinującym zachowania językowe członków wspólnot, śledzić wielorako warunkowane przekształcenia środka komunikatywnego. Wierzymy, że lektura tomu przyczyni się do utrwalenia pamięci o wyrazistej osobowości naukowej, błyskotliwym erudycie, wybitnym mówcy, niestrudzonym polemście, przenikliwym i wizjonerskim obserwatorem życia społecznego, jakim był Profesor Stanisław Borawski.